

Adriani, N. 1897. Over het tusschenzetsel in het Baree en eenige verwante talen. *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde* 39:496-510.

OVER HET TUSSCHENZETSEL

IN HET

BAREE EN EENIGE VERWANTE TALEN

DOOR

D^r. N. ADRIANI.

Een genitief-verband wordt in het Baree uitgedrukt op twee wijzen: 1° door eenvoudige nevenschikking, 2° door tusschenkomst van een klank, die naar omstandigheden de vormen *nu*, *m*, *n* (dentaal), *ny* en *ñ* (palataal) heeft en in dit opstel „tusschenzetsel” wordt genoemd.

Van beide soorten van samenstellingen is steeds het tweede woord 't bepalende, het eerste 't bepaalde. In de vertaling is niet het minste onderscheid op te merken; zowel de eerste als de tweede soort van samenstellingen drukken de genitief-verhouding uit, die wij in onze taal op allerlei manieren plegen te omschrijven.

Indien men nu de gevallen nagaat, waarin *nu* of een enkele nasaal wordt tusschengevoegd, dan wel de eenvoudige nevenschikking wordt gebruikt, dan ziet men dat in verreweg de meeste gevallen het tusschenzetsel aanwezig is en het slechts daar ontbreekt, waar fonetische redenen zijne afwezigheid verklaren. Gemakshalve kan men dan van het verdwijnen van het tusschenzetsel spreken, al wijzen diezelfde fonetische omstandigheden er op, dat zulk een tusschenzetsel daar nimmer eene plaats heeft kunnen verkrijgen.

Daar de woorden in 't Baree alle op een klinker eindigen, is het niet 't eerste of bepaalde, maar het tweede of

bepalende woord, dat de fonetische wijzigingen aangeeft, waaronder de bedoelde partikel voorkomt, daar van eene opeenhooping van medeklinkers nimmer sprake kan zijn en de partikel, als nasaal, zich uit den aard der zaak naar den volgenden medeklinker richt. Het tusschenzetsel is dus nauwer met het volgende, dan met 't voorafgaande woord verbonden.

Om een overzicht te verkrijgen van de verschillende gevallen, waarin het tusschenzetsel al of niet wordt gebruikt en zoo ja, in welken vorm, zullen wij achtereenvolgens voorbeelden van genitief-verbindingen geven, waarbij de bepalende woorden telkens met een anderen klank aanvangen, zoovele als er in 't Baree als woord-begidders optreden.

Klinkers:

a: *woo nu ana*, kinderhoofd; *ata nu ala*, dak eener rijstschuur; *pani nu alo*, vlerk van den jaarvogel; *silo angga* („geestenfakkel”), naam der Avondster; *paju nu antjami*, het kleefsap van de mangga kweni; *kareke nu apu*, het flikkeren van 't vuur; *Ta-Adji*, oom van Adji.

e: *tandu nu engo*, neustop; *kadju engo*, neusbeen; *pebete nu ejo*, zonsopgang; *mata ejo*, het lichaam der zon ¹⁾, de zonneschijf; *ra enu*, het oog eener kraal; *tongo ejo*, middag.

i: *taono nu ike*, handvat van den foeja-hamer; *tandu nu iku*, punt van den staart; *engko nu imbu*, guitenstreek der watergeesten; *pepa nu inda*, schuldenlast; *banuwa nu ine*, moeders huis; *ada nu isilamu*, gebruiken der Moslims; *ada iwali*, kriegsrecht.

1) De gebruikelijke vertaling van uitdrukkingen als Mal. *mata hari*, Sang. *mata-ug-elo*, Galela. *o wàngé ma lako* (zie verder Kern, Tidji-taal, bl. 170 i. v. *Singa*) met „oog des daags” komt wij minder juist voor. De woorden voor „dag” en „zon” zijn in de meeste M. P. talen identisch, zoodat in de bedoelde uitdrukking *mata* beter kan beschouwd worden als klassificeerend woord. In het Baree heet de zon gewoonlijk *ejo* of *reme*, en dan alleen *mata ejo* of *mata-ndeme*, als men de zon zelve van „daglicht, zonnelicht” wil onderscheiden. Zoo is het ook in 't Sang. met *elo*, in 't Galel. met *wàngé*, in 't Tidji met *Singa* (zie Codrington, Mel. Langu. bl. 93). In 't Mal. beteekent *hari* ook nog „zon” in de uitdrukkingen *hari hidup*, *hari mati*.

o: *kawau nu otu*, stank van een wind; *pela nu orija*, doerianschil; *wata opili*, stam van den ijzerhout-boom; *ira ogü*, blad van de casuarinen-boom; *Ta-Onggu*, oom van Onggu.

u: *karoso nu uwe*, kracht van den stroom; *uwe udja*, regenwater; *tandu uwase*, punt van de bijl; *ada umapo*, gebruiken voor een verbodsdag; *kasondo ulaja*, veelheid van lading; *mata uwe*, waterwel; *djudju nu uwani*, bijenzoet (honing); *Ta-Urana*, Oom van Urana.

Medeklinkers:

b: *kuli-mbija* „schelpdierhuid”, schelp; *tondo-mbaula*, buffelhoren; *waja-mbonde*, tuinheining; *wuku-mbuju*, scheenbeen; *paku-mbadju*, „baadjesspijker”, speld; *ngisi-mberise*, donderkeil; *Ta-mBarisi*, oom van Barisi; *Ta-Bolokue*, oom van Bolokue.

d: *wawo-ndiki*, wreef van den voet; *wiwi-ndopi*, rand eener plank; *pamula-ndunija*, begin der wereld; *djila-nduwata*, slangentong; *ngudju-nduwanga*, voorplecht eener prauw; *watu-ndasi*, gewicht van den unster; *Papa-i-nDori*, „Vader van Dori”; *Indo-i-nDuma*, moeder van Duma.

g: *kajoro-nggantji*, touw der tol; *engo-ngguma*: „neus der zwaardschede”, dat gedeelte waar de draagband doorheen loopt; *dungko-nggola*, schrapsel van suiker; *witi-nggoranggo*, krokodillen achterpoot; *ira-nggowa*, miloe blad; *Ta-ngGapu*, oom van Gapu; *Ta-Gintu*, oom van Gintu.

dj: *pela-ndjole*, miloe-dekblad; *soo-ndjoija*, bindsel der vloerlatten; *unta-ndjila*, punt der tong; *loge-ndjaja*, slijk van den weg; *koro-ndjapi*, koeienlichaam; *wuju-ndjangko*, baardhaar; *kadju-ndjompö*, hout van de oogstpoort; *Ta-nDjamorugi*, oom van Djamorugi.

j: *witi jali*, vliegenpoot; *puu jangi*, „hemelbegin”, gezichteinder; *pajompo jangi*, benaming voor het Noorden zoowel als voor 't Zuiden; *ra joku*, gat van een armband; *wuku jali*, enkelbeen; *badju nu junuku*, het baadje van mijn maker; *rira-jopo*, in het binnenste van het woud.

k: *uwe-ngkajuku*, klapperwater; *puu-ngkadju*, boomstam; *kuli-ngkuse*, huid der buidelrat; *ana-ngkasangkompö*, broers-

(zusters-) kind; *kadago-nykinaa*, het lekkere van de rijst; *mata-nykapara*, lemmet van 't hakmes; *Ta-ny Kajoe*, oom van Kajoe, *Papa-i-kondu*, vader van Kondu: *Ta-ny Karijango*, oom van Karijango.

l: *wata loka*, pisangstam; *uwu le'angi*, merg van de silarpalm; *none lanta*, palen der rijstschuur; *ruwi lauro*, rotandoren; *wawu Lamowa*, „godsvarken”, wild zwijn (aldus genoemd, omdat het aan niemand toebehoort); *pandika lana*, olievat; *iku langgowe*, staart der boshkat; *Papa-i-Lantigimo*, *Ta-Lasa*, *Ta-Londe*.

m: *toju manu*, kippenei; *ana mata*, oogappel; *lai nu manu*, hanestaart; *seja nu munti*, nest van den vogel *munti*; *peta nu manu*, kippenbroedkorf; *wata momonga*, pinangstam; *Papa-i-Melempo*, *Ta-Makadjama*.

nj: *iku nu njara*, paardestaart; *polega njara*, paardengespeel; *Papa-i-Njo*.

ng: *wujuwa ngudju*, „mondhaar”, knevel; *ojo ngisi*, tusschenruimte der tanden; *ri ra-nyanga*, in 't binnenste van den mond; *ira ngowa*, rotanblad.

n: *ira nunu*, waringinblad; *puu nuntu*, oorsprong van 't verhaal; *kadago naminja*, het lekkere van zijn smaak; *tongu nawu*, midden van den tuin; *kasondo nodjo*, veelheid van muskieten; *Ta-Nimbulu*.

p: *wingke-mPoso*, de oever der Posso-rivier; *dodo-mpale*, handbreedte; *jaju-mpantjowe*, de rijststamper voor het *pan-tjowe-fecst*; *wata-mpae*, rijsthalm; *Puwe-mpalaburu*, Heer des Hemels; *tawu-mpanaguutu*, geweerkolf; *songko-mpetoro*, Residents-pet; *Ta-mPasebe*, *Ta-mPilosu*, *Papa-i-Piti*.

r: *tongu-ndou*, voorhoofd; *tindja-ndindi*, stijlen van den wand; *untu-nduno*, punt van 't meer; *powolu-ndaego*, woorden van den raego-dans; *anu-ndongoku*, iets van mijne vrouw; *tosu-nduwi*, doornsteek; *karara-ndeme*, zonnebrand; *Puwe-raowa*, Heer van 't luechtruim (benaming van de buidelrat).

s: *uwe-ntjusu*, „borstsap”, melk; *mata-ntjalira*, wiedmeslemmet; *tontji-ntjiro*, varen-vogel; *pandika-ntjolo*, lucifersdoos;

Ta-nTjuwigi, Oom van *Suwigi*: *anu-ntjema*?, ding van wien?;
lara ntjagala, pokput: *mata-ntjopu*, blaasroer-pijl.

t: *pangkoni-ntau*, menscheuvoedsel; *ana-ntau*, andermans kind; *tumpu-ntana*, eigenaar des lands; *wiwi-ntasi*, zeestrand; *ira-ntabaro*, sago-blad; *ira-ntalinga*, oorlel; *oni-ntontji*, vogel-geluid; *Ta-nTowinako*, *Indo-i-nTowinako*, *Papa-i-nTapula*.

w: *uta-mbawu*, varkenshersers: *paka-mbalisu*, varkens-*paka*, wilde *paka* (eene plant); *puu-mbana*, begin van het woud: *tadu-mburake*, wurake-priester; *buju-mbajau*, spelonkenberg; *bone-mbinanga*, zand van den riviermond; *Tandumbone*, Zandkaap; *woo-mbose*, handvat der roeispaan; *uwe-mbijo*, schuim van kokende rijst.

De hier gegeven voorbeelden leeren ons het volgende:

Indien de beginner van het bepalende woord is een *a*, *f*, *i*, of *o*, wordt dikwijls het tusschenzetsel gebruikt, maar alleen in den vorm *uu*: minder dikwijls is geen tusschenzetsel aangewend. Vóór de *e* en de *u* wordt gewoonlijk geen tusschenzetsel gevonden.

Vóór de *b*, *d*, *g*, *dj*, *k*, *p*, *r*, *s*, *t* en *er* is het tusschenzetsel in verreweg de meeste gevallen gebruikelijk, vóór de tandletters *t* en *d* zelfs in die mate, dat ook nog na den naamwijzer *i* de beginner van het bepalende woord wordt genasaleerd, terwijl toch anders deze *i* zelf het tusschenzetsel vervangt. Vóór al deze letters vertoont zich het tusschenzetsel als een enkele vasaal, of liever als eene nasaleering van den beginner van 't bepalende woord, waardoor respectievelijk de volgende genasaleerde beginners ontstaan:

mb, *nd*, *ngg*, *ñdj*, *ngk*, *mp*, *nd*, *ñtj*, *nt*, *mb*.

De beginners die niet genasaleerd kunnen worden, n. l. *j*, *l*, en de nasalen hebben als beginners van het bepalende woord eener genitief-verbinding een enkele maal het tusschenzetsel vóór zich in den vorm *uu*, meestal echter worden zij door eenvoudige nevenschikking samengesteld met het woord dat zij bepalen.

De neiging tot nasaleeren in aanmerking genomen, die bij de Barec-taal zeer groot is en eveneens die tot verkor-

ten, vooral waar het tusschenzetsel geklemd staat tusschen twee woorden die, als samenstelling, met één hoofdtoon worden uitgesproken, zou men geneigd zijn het nasale tusschenzetsel met een ander Baree *nu* te identificeeren. Allereerst valt dus naar der oorsprong en de beteekenis van dit *nu* te onderzoeken.

De Baree-sprekende bevolking bedient zich van *nu*, wanneer zij riet terstond een geschikt woord of een goeden zin kan vinden om haar spreken te beginnen of voort te zetten, zooals bij ons verstrooide of hakkelenden sprekers hunne woorden zoeken onder het aanhouden van een klank als een gerekte pëpët. Men vraagt b. v. iemand: *Junumu, i sema toonja?* „Hoe heet uw kameraad?” en hij kan niet terstond op diens naam komen, daar hij gewoon is hem met zijn teknonymische benaming¹⁾ te noemen of met *bale* „vriend” toe te spreken.

Hij bedenkt zich dus en antwoordt langzaam; *Nu* (met zeer langgerekte *u*) *i Anu, i Tepo* *o banja i Tepo, nu* *i Mampo*, in 't Holl.: „Eu dinges, *Tepo*, och nee eu *Mampo*. In zulke gevallen wordt ook steeds *nu* als genitief-partikel gebruikt, waar men anders de enkele nasaal zou aanwenden, bv. *Banuwa-ntjema ri ndate?* *Banuwa nu* *kabosenja* (bij vlug spreken: *banuwa-ngkabosenja*) „wiens huis staat daar boven? Het huis vanne het dorpshoofd”; *ota situ ndapokudja?* *Gala nu* *mbawu* „waarvoor zijn die zemelen? Voore de varkens”. Vooral in het laatste voorbeeld treedt *nu* als stopwoord op, daar het in den anderen vorm nog eens optreedt, om *gala* (subst. „deel, aandeel”) met *wawu* samen te stellen.

Met *nu* is volkomen synoniem de langere vorm *anu*, uit zoovele M. P. talen bekend. Beide vormen komen ook in 't Sund. naast elkaar voor; in 't algemeen kan men zeggen dat de vorm *anu* in 't W., *nu* in 't O. (Mel. talen en Tidji no) 't meest gebruikelijk is. Deze vorm *anu* van het tus-

1) Baree „*pompindo*” of „*pompambe*”; de vorm is *Papa-i-Anu, Indo-i-Anu* of *Nene-i-Anu, Ta-Anu, Tete-i-Anu*.

schenzetsel is het, die ten slotte den aard er van verklaart. *Anu* is n. l. in het Baree betrekkelijk voornaamwoord, wel niet zoo druk in gebruik als 't onze bij ons, maar toch is dezelfde functie optredend. Voorbeelden: *banja makole madjaa, tau sondo anu madjaa*, „niet de vorst is slecht, 't is het volk dat slecht is"; *pesuwu pae mami, pesuwu tungka maboko, anu rijombo-jombo, anu ri woto*, „doet onze rijst uitkomen, doet vette aren uitkomen, die in de laagten, (zoowel als) die op de hoogten" ¹⁾; *ijaku anu tukaka, sija anu tuwai*, „ik ben de oudere, hij is de jongere broeder".

Al valt uit het bovenstaande gemakkelijk te besluiten, dat het tusschenzetsel *nu* in het Baree identisch is met het betr. v. n. w., toch zou het minder juist zijn de beteekenis der bedoelde partikel te verklaren uit hare functie van betr. v. n. woord. De beteekenis van *anu*, die de Hr. ALB. C. KRUIJT in zijne „Grammaticale Schets der Baree-taal" ²⁾ mededeelt, die van „ding, iets, wat", kan beschouwd worden als de oorspronkelijke en hieruit zijn dan de volgende beteekenissen ontstaan:

1. die van onbepaald voorn. w. „dinges".
2. die van „bezitting, eigendom, have". In deze beteekenis is *anu* in gebruik met de pron. pers suff., om aan te duiden „mijn, zijn, uw, ons, enz. eigendom, van mij, u, ons, enz., Baree: *anuku, anumu, anumi, anu mami*, enz. Met andere voorn. w. en zelfst n. w. verbonden, heeft het geheel dezelfde beteekenis: bv. *anu-utjewa?*, van wien?; *anungkabosenja*, eigendom van het hoofd, *anuku banja, anundongoku*, van mij niet, van mijne vrouw.

Deze laatste beteekenis is die van *anu* (*nu*) als genitief-partikel. *Duwanga-nu makole* beteekent dus: vaartuig, iets van het hoofd, wat van het hoofd; *topi-ndongonja*, sarong, ding zijner vrouw; *sija-mbatuwamu*, hoofddoek, ding van uwen slaaf, indien men den *nasaal* met *nu* mag gelijkstellen.

1) Voor de beteekenis dezer formule zie men Mededeelingen v. w. het Ned. Zendelinggenootschap, Dl. XXXIX, bl. 143.

2) Bijdragen T. L. en V. kunde, 1893, bl. 219.

Dat aan zulk een gebruik van *anu* dat van dezelfde partikel als betr. v. n. woord nauw grenst, behoeft geen betoog, evenmin als afzonderlijk behoeft te worden aangetoond, dat *anu* als tusschenzetsel ook reeds de verzwakking zijner beteekenis van „ding, iets” tot die van betr. v. n. w. heeft ondergaan, daar men by *paku-mbadju* beter met „pen, die van 't baadje” dan met „pen, ding van het baadje” kan verklaren.

Het bovenstaande geeft een overzicht van het syntaktisch gebruik van het tusschenzetsel *anu*, *nu* of *nasaal*, zonder in te gaan op zijne etymologische beteekenis. Er zijn in het Baree gegevens voorhanden die wijzen op de oorspronkelijke beteekenis van het tusschenzetsel en aantonen, dat het zijne tegenwoordige syntaktische waarde niet altijd gehad heeft. In zinnen als: *tesebu nu ngoju*, verspreid door den wind; *baree ndaliju nu ejo*, niet van de zon doordrongen (van een bosch); *natoo-ntau*, gezegd door de menschen, zon men kunnen denken dat het tusschenzetsel de beteekenis had van ons „door” bij het passief en dat het evenals het Sangireesche tusschenzetsel (Sprk. bl. 189) den agens van den voorgaanden passieven vorm scheidt. Doch een vorm als: *nawai-i-nTa-Lasa*, gegeven door *Ta-Lasa*, spreekt deze opvatting tegen, daar steeds de naamwijzer *i* in syntaktische waarde gelijkstaat met het tusschenzetsel en er hier dus twee zouden voorhanden zijn. Een vorm als deze is dan ook geheel gelijk te stellen met *Indo-i-nDuma*, *Papa-i-nTapula* en is niets dan een verschijnsel van nasaleering, teweeggebracht door de ontmoeting van twee woorden die samengesteld worden. Nasaleering is ook in zulke gevallen zeer geliefd in 't Baree, vooral van de tenues. „Kind” is *ana*, „klein” *kodi*; „klein kind” nu is *ana-ngkodi*. Van den stam *putu* wordt door woordherhaling: *putu-mputu*, van *puri*, door reduplicatie, *ndapu-mpuri*. Van de samenvoeging der woorden *mekojo* „op den rug in eene mand dragen” en *kariki* „oksel” komt *mekojo-ngkariki*, „de draag-

mand dragen met de oksels, (d. w. z. met de banden onder de oksels, zooals een soldaat zijn ransel)" en *mekojo-mboo*, idem, met den draagband voor 't hoofd (*uoo*); *meeli*, „omkijken" wordt met *taliku* „rug, achter", als bepaling, samengesteld tot *meeli-ntaliku*, „achterom kijken"; zoo draagt een rots met een wijd gat, hier in 't binnenland te vinden, den naam van *Batu-nykunganga*, „gapende steen" (*kunganga* = gapen), zoo zegt de een *i-Tuwa*, de ander *i-nTuwa* voor „Mijnheer".

Dergelijke voorbeelden, gemakkelijk te vermeerderen, dringen vanzelf de gedachte op dat een nasaal, soms tot een nasale partikel uitgebreid, gaarne wordt gebruikt bij de samenstelling van twee woorden. De genitief-verbindingen nu zijn de meest gebruikte en engste samenstellingen en hier is het gebruik der partikel tot wet geworden, waar geen fonetische omstandigheden het beletten. Dat men in bepaalde gevallen *nu* vindt en dit *nu*, zooals boven is gezegd, hetzelfde is als *anu*, welk eene bepaalde syntaktische waarde heeft, spreekt deze opvatting niet tegen. *Anu* of *nu* is een stopwoord, in al zijne functien en hoewel het als zelfstandig woord reeds lang burgerrecht heeft verkregen, verraadt het toch bij nauwkeuriger beschouwing overal zijn karakter. De verschillende tijdperken van zijn groei na-gaande, vinden we dat het van nasaal tusschenzetsel, onder gunstige omstandigheden, tot een woord wordt uitgebreid, in denzelfden vorm als waarin het ook buiten zulk een verband als vulling eener leegte in doorlopende rede wordt gebruikt. Tegelijk met dezen zelfstandigen vorm heeft het eene afzonderlijke beteekenis gekregen en thans is het bij genitief-verbindingen eene grammatische noodzakelijkheid geworden, terwijl het in een ander verband vaak naar welgevallen wordt gebruikt of niet.

Merkwaardig is het, dat Dr. A. A. FOKKER onlangs eene dergelijke meening uitte omtrent de etymologische waarde van den sluiters van 't bekende nasaal-prefix, dat in de meeste M. P. talen transitieve werkwoorden vormt. Op blz. 24 van zijn Proefschrift en later nog in den Ind. Gids

van 1895, bl. 1585, noemt hij den nasaal van dit voorvoegsel geheel fonetisch. *Mã*, vroeger een apart woord, is dan met een neusklank aan den woordstam gehecht, die in eene latere periode nog nauwer er mee verbonden werd, zoodat hij zelfs zijn beginletter, als die een tenuis of een hamza was, verloor en de geheele samenstelling onscheidbaar werd. Het eerste stadium is nog het gewone in 't Barce, bv. *mo-mpaho*, *mo-ngkae*, *mo-ntima*, *monuntu*, waarbij vormen als *mo-meka* (*peka*) en *mo-nuntu* ¹⁾ verreweg in de minderheid zijn. Gevallen waarin de *k* verdwijnt zijn mij tot nog toe niet voorgekomen. Ook bij prefixen, die anders zonder eenige tusschenkomst vóór het stamwoord gevoegd worden, vindt men soms eene nasaal gebruikt, bv. *nda-mbulere*, naast *ndabulere*, *ba-ntijeli* (van *tijeli* en *ba*): vooral bij het prefix *ka* is dit zeer gewoon: *ka-mbamba* (*bamba*), *ka-ntjowe* (*sowe*), *ka-ngkido-ngkido*, naast *mo-kido*, *ka-mpile-mpile*, enz. Bij de herhalingsvormen der beide laatste voorbeelden ziet men meteen dat de nasaal geheel één is met den beginner van den stam. De nasaal is hier dus een tusschenzetsel van geheel denzelfden aard als dat bij de genitief-verbindingen. Al heeft het tusschenzetsel thans eene vaste syntaktische waarde, er zijn een aantal gevallen waarin men niets daarvan kan bemerken en deze hebben wij te beschouwen als overblijfsels van een vroeger stadium, waardoor zij ons den weg wijzen tot eene duidelijker voorstelling van de beteekenis die wij aan de tusschenzetsels te hechten hebben. Door de Paters Grammatici der Filippijnsche talen zijn de verschillende vormen der tusschenzetsels, „ligazones” genoemd, maar het is duidelijk dat deze tusschenzetsels eer scheiden dan verbinden. Daar *wuju mata* „ooghaar” beteekent, is niet het tusschenzetsel dat in de uitdrukking *wuju-mbaula* de woorden *wuju* „haar”

1) Zoo weinig is men nog aan het verdwijnen van de tenuis na de nasaleering gewoon dat de vorm *monuntu* naast het oudere *wontuntu* al aanleiding heeft gegeven tot het gebruik van een *nuntu* naast *tuntu* (Ponos. *tuntul*, Saw. *tutul*) „verhaal”.

en *haulta* „buffel” tot de samenstelling „buffelhaar” verbindt. De samenstellingen met het tusschenzetsel zijn min of meer daardoor ontwricht en het lijdt wel geen twijfel of zij zijn nieuwer dan die waarvan de leden nauw verbonden en door niets gescheiden zijn. De uitdrukking *uwe mata*, de eenige die het Baree voor „traan” heeft, vertegenwoordigt zeker het oudere stadium. Men vergelijke nog hetgeen Prof. KERN zegt: Fidjitaal, bl. 119 vlgg.

Dat ook in verwante talen *anu* zich op soortgelijke wijze als in 't Baree heeft ontwikkeld, kan men bv. kortelijk nagaan is de Filippijnsche talen.

In 't *Tagaalsch* ¹⁾ is *ano?* pron. interr. van zaken „wat?” In den vorm *no* komt het voor als pron. interr. van personen: *si no* „wie?”, *ni no* „van wien?”. De overgang van onbepaald tot vragend voorn. wd. is eene zeer kleine. Ook met pron. suff. wordt *ano* verbonden, bv. *anomo itong tano* „wat van U is deze man?”. Met het voorvoegsel *ma-* wordt het tot praedicaat: *maano* „wat zijn? hoe zijn? hoe zich bevinden?”, bv. *maano kaio*, „hoe gaat het u?”

De „ligazones” in 't Tagalog hebben wij, naar de uitkomsten van Prof. KERN's onderzoek in Bijdr. T. L. V. 1876, bl. 138 vlgg., te beschouwen als betrekkelijke voorn. woorden en als aanduiders eener partitief-verhouding. Dat de Tagaalsche „ligazones” een veel uitgebreider functie hebben dan het Baree tusschenzetsel valt terstond in 't oog. Aanduiders eener partitief-verhouding is de partikel in het Baree evenzeer als in 't Tagalog en al geven de vormen die zij in het Tagaalsch heeft op zich zelf geen aanleiding om ze met *anu*, *nu* gelijk te stellen, door het boven gezegde wordt dit toch in hooge mate aannemelijk.

Bisaja. Evenals in 't Tagalog, is *si no?* „wie?”, *ano?* „wat?”. Met w. w. lijke voorvoegsels wordt het, volgens P. FIGUEROA ²⁾ gebruikt in de beteekenis van „doen, maken”, bv. *nayaan ka* „wat waart gij aan 't doen?”. Het is echter

1) Totanes (uitg. v. 1865), bl. 16, 17.

2) Arte del Idioma Visaya de Samar y Leite, 1872, bl. 28.

duidelijk uit dit voorbeeld dat de beteekenis is „wat doen, wat maken?, evenals in 't Tag.

De „ligazones” bespreekt P. FIGUEROA op bl. 12-14. Hij noemt er wel 7, van welke terstond voor ons *ka* en *kay* wegvallen, als het reeds uit 't Sang. (Sprk. bl. 80) bekende prefix *ka* en *ka*, dat in de voorbeelden welke P. FIGUEROA geeft de collectieve beteekenis heeft die in de Sang. Sprk. bl. 82 is besproken. Zijn voorbeeld *usa katawo* dekt volkomen het Sang. *səngkatau*. Blijven over *an*, *in*, *ny* en *n* of *ny*. Hiervan worden de twee eersten als lidwoorden vermeld. Daar het Baree deze mist, vallen ze buiten onze vergelijking, al kan men terloops opmerken dat ze in aard niet van de tot nog toe gevonden ligazones verschillen.

Nya is de meest gebruikte verbindingsklank in 't Bisaja en is geheel en al een betr. v. n. w. Van *n*, *ny* kan men, evenzeer als van 't Tag. *ny*, *y*, zeggen dat het een genitief-aanduiders is geworden, in functie direct te vergelijken met Bar. *n*, enz., hoewel hier evenzeer als bij 't Tag. de bewijzen ontbreken dat het met *anu*, *nu* zou te identificeeren zijn.

't *Ibanag* heeft als pron. interr. *simi* „wie?” en *ani* „wat?”, bijvormen dus van de Tag.- en Bis.-vormen. Wij mogen dus zeggen dat nevens *anu* en *nu*, *ano* en *no* ook *ani* en *ni* voorkomen. Het woordenboek van RODRIGUEZ geeft van den stam *ani* ook w. w. lijke vormen op, bv. *anian* of *inani*, „met wat aangedaan?, van wat voorzien?, om wat te doen?”, bv. *anian nak-kagi.na?* om wat te doen spreekt hij?”.

Het accent in deze talen valt op de lettergreep *no*, *ni*, misschien een bewijs dat *nu* de grondvorm van *anu* is.

Als genitief partikel geeft P. DE CUEVAS *na* op 1), of liever *na** (met nasalen sluiters) daar het den beginner van het volgende woord verdubbelt, bv. *nat-tolai*, „van den mensch”, 't welk assimilatie is van den nasaal. *Na** wordt ook als genitief van *i** opgegeven (bep. lidw.), bv. *i ikararuá*, 2) „de ziel”; in *na** moet dus het lidw. opgesloten liggen en het

1) 2e uitgave zijner *Arte Manila*, 1854.

2) *Ikararuá* is eene afleiding van *dua* „twee” en etym. gelijkwaardig met

mag daarom gelijkgesteld worden met Tag. *nanq*, zoodat de *n* van *na** feitelijk het ligeerende bestanddeel is.

Omtrent de ligazones *a* en *nga* helpt ons P. DE CUEVAS, zooals gewoonlijk, spoediger en grondiger voort dan zijne ambtgenooten. Op bl. 69 vlgg. is de functie van *a*, *nga* als betr. v. n. w. uitvoerig behandeld. Beide vormen zijn synoniem (bl. 80); als genitief-partikel treedt (*ng*)*a* niet op. De verwantschap met *na* is evenwel niet te loochenen.

Sangireesch. *Anu* is hier, wat het in 't Mal. Jav., Barea enz. ook is, een onbep. v. n. w., „ding”. Het wordt van personen en zaken gebruikt. Den w. w. vorm *manganu* kan men voor ieder w. w. in de plaats stellen, als men 't juiste w. w. niet kan of wil noemen, bv. *i sie mēkēkoa a' ? kat manganu wamundalē*, „Wat is hij aan 't doen? Hij is aan 't en roeien”. De locaal-passieve vorm *ianuang* of *anuang* beteekent gemaakt worden tot, voorzien worden van, aangedaan worden met', bv. *anuang si sie* „tot het zijn gemaakt worden”, *anuang ana-e* „tot zijn kind gemaakt worden”, *anuang matane*, „van oogen voorzien worden”.

Het gebruik van 't Barea *anu* als „bezitting, have” vindt men ook in 't Sang. duidelijk, hoewel meer beperkt, terug. De uitdrukkingen op bl. 278 van de Spraakkunst genoemd: *solong anuku*, enz. geven dit duidelijk aan. De oorspronkelijke beteekenis dezer uitdrukkingen is in de noot aangegeven: „te mijuent, te mijnen huize” (*su anuku*), woordelijk: „op mijne have”. Merkwaardig is het daarbij te vergelijken het Siau'sche *koa*, dat geheel identisch is met Tag. Ibn. *kua*, Bent. *kuat* (Bug. *gau*, Mak. Jav. Bar. *gawe*). Nu gebruikt het Tagaalsch *kuàn* (*kua* + *an*), het Bis. *kuan*, voor *anu*, „dingen”, etymologisch synoniem met Siau, Sang. *koa-teng*, doch syntaktisch met *anuang*, welke beide waarden weder syn. zijn in de beteekenis „gemaakt worden tot”. Ook in 't Tag. zijn dus *kua* en *anu* in den grond synoniem. Dat ten slotte 't Mang. ook nog *pia*, „ziju” syn.

kakēduang, het duplicaat van den mensch dat hem in de onderwereld (*binang-unang*) ondervraagt. Zie Bijdr. T. I. V. 1894, bl. 108.

met *anu* en *Siau. koa* gebruikt, is parallel met 't gebruik van de woorden voor „zijn” in de beteekenis van „hebben”.

De genitief-partikel is in 't *Sang. n* (na opene), *u* (na half of los gesloten lettergrepen). Zie *Sprk.* bl. 220. Het betr. v. n. w. voor personen is *i-sai-n*, voor zaken *apa-n*. Daar *i sai* en *apa* op zich zelf vragende voorn. woorden zijn, is het dus de *n* die ze betrekkelijk maakt. Ook uit verschillende *sasambo*-verzen ¹⁾ is 't karakter van de *n* als betr. v. n. w. zeer duidelijk, bv. *bawowone-n-pinēbio*, „haar deuntje dat gebruikt werd om mee te vertellen” (*Sas.* I, 9); *ini-n-pondol u arunde*, „dit hier is het, dat het overlevende is van dooden”. Hier is dus, op zijn *Tagaalsch*, enz. het aanwijzend v. n. w., door de ligazon gevolgd, iets dat het *Sang.* alleen van tijd tot tijd in poëzie doet.

Geregeld wordt het tusschenzetsel tusschen het passief en den agens gebruikt (*Sprk.* bl. 189, 192), een bijzonder geval van de gewone functie bij den genitief.

Wat nu de vormen *n* en *u* aangaat, deze hebben op 't eerste gezicht niets met elkaar te maken. De *n* mag als tusschenzetsel in eene *Filippijnsche* taal verwacht worden: Omtrent de *u* ligt dan de gissing voor de hand dat zij, evenals de *n*, een bestanddeel van de part. *nu* is, die op zichzelf niet meer voorkomt, maar in deze twee overblijfsels kan bewaard gebleven zijn. Slechts van de *n* zien wij hetzelfde in de andere talen; de verkorting van *nu* tot *n* is verklaarbaar uit afkeer tegen opeenhooping van medeklinkers, daar wij bij deze onderstelling niet anders behoeven aan te nemen, dan dat de *n* na gesloten lettergrepen is verdwenen, d. w. z. na los gesloten lettergrepen in den nasalen sluiters van 't voorafgaande woord is opgegaan en na half geslotene is weggevallen. Het *Tagaalsch* laat in zulke gevallen zijne ligazon ook achterwege.

Het gebruik van *nu* en den *nasaal* naast elkaar in geheel gelijksoortige constructies en zelfs door elkaar in dezelfde

1) *Bijdr.* T. L. V. 1894, bl. 463.

uitdrukkingen, dringt ons de gedachte op dat *nu* en de *nasaal* één zijn. Bewezen is dit niet, maar indien op het Baree wordt toegepast hetgeen Prof. KERN in Fidji-taal, bl. 119 — 121, van den omschreven genitief in de M. P. talen zegt, dan kan dit voor zeker worden gehouden: oude genitieven heeft men in het Baree te zoeken bij die verbindingen, waar een tusschenzetsel niet gemakkelijk eene plaats kon krijgen; dat zij werkelijk oud zijn, bewijzen voorbeelden als *uwe mata, silo angga, mata ejo*. De verbindingen met het *nasale* tusschenzetsel zijn de oudste voorbeelden van de analytische constructie in 't Baree, die met *nu* zijn de jongste en deze zijn ook het minst verplichtend. De een zegt *kadju engo*, de ander *kadju nu engo*. Het laatste zal men zeker zeggen, als iemand enkel over een *kadju* sprekende voor een ander niet duidelijk genoeg is; deze zal dan vragen: *kadju nuudja, bara kadju nu engo?* „wat voor „kadju“, soms het neusbeen?“ Zoo vroeg ik eens iemand om een stukje zwam (*waru*) en hij vroeg mij terug: *bara waru nu konau ndaperapi?* „Vraagt gij soms zwam van den arènpalm?“ Hier is duidelijk de bepaling als iets bijkomstigs gevoeld, omdat gewoonlijk *waru* duidelijk genoeg is. Anders zal men altijd zeggen *waru ngkonau*. Het veiligst zal men misschien gaan, door *nu* eene navolging van het *nasale* tusschenzetsel te noemen en in de door Dr. FOKKER besproken verbinding van het nasaal-prefix der w. w. lijke vormen een precedent te zoeken van het gebruik van dit laatste.

Posso, Augustus 1896.

TIJDSCHRIFT
VOOR
INDISCHE
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE.

CITGEGEVEN DOOR HET

**BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN.**

ONDER REDACTIE

VAN

P. J. F. LOUW,

EN

B. HOETINK.

DEEL XXXIX.

**BATAVIA.
ALBRECHT & Co**

1897.

**'s HAGE.
M. NIJHOFF.**